

Ринок праці сільських територій: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Л. ЖЕРИБОР

Житомирський національний агроекологічний університет

У статті всебічно висвітлено основні тенденції розвитку ринку праці сільських населених пунктів на прикладі Житомирської області. Обґрунтовано пропозиції щодо напрямів розвитку регіонального ринку праці

В статье всесторонне отражены основные аспекты, сложившиеся на рынке труда сельских населенных пунктов Житомирской области. Даны предложения поиска путей улучшения ситуации на нем.

Basic aspects, folded at the market of labour of rural settlements of the Zhitomir area, are comprehensively reflected in the article. Given of suggestion of search ways of improvement situation on him.

Ключові слова: *ринку праці, вікова група, сільські території.*

Постановка проблеми. Підвищення рівня життя сільського населення, збільшення його доходів неможливе без забезпечення відповідного рівня зайнятості. На сьогодні ситуація на сільському ринку праці залишається складною: низькою є ціна робочої сили, значна частина трудових ресурсів відноситься до категорії безробітних або незайнятих. Одним з найважливіших чинників рівня життя сільських мешканців стає трудова міграція. Її масштаби дедалі зростають. Під впливом трудової міграції відбуваються значні зміни у всьому сільському укладі життя. В Україні в цілому та на Житомирщині зокрема вже давно визріла проблема у визначенні основних стратегічних орієнтирів забезпечення зайнятості сільського населення, подолання безробіття, забезпечення достойної оплати праці та доходів.

Аналіз останніх досліджень. Поглиблення процесу деградації села спричинило пошук нових дослідницьких підходів. У науковій літературі сформовано низку концепцій сільського розвитку як основи державної та регіональної політики розвитку сільських територій. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій дослідили в своїх працях такі відомі вчені, як Л. Богуш, О. Булавка, В. Бутенко, П. Гайдуцький, З. Герасимчук, В. Горкавий, Т. Заяць, Р. Косодій, М. Кропивко, А. Малиновський, В. Месель-Веселяк, Л. Михайлова, В. Онищенко, Б. Панасюк, В. Піла, І. Прокопа, К. Прокопищак, П. Саблук, В. Трегобчук, О. Цепко, О. Черевко, Л. Шепотько, А. Юзефович, В. Юрчишин та ін.

Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються питання формування збалансованого сільського ринку праці з чіткими соціальними орієнтирами, проблеми фінансування процесів сільського розвитку, а також інституціональні засади забезпечення розвитку сільських регіонів. Недостатньо уваги приділяється обґрунтуванню концептуальних засад державної політики сільського розвитку, адекватних багатofункціональній природі сільських територій.

Об'єкт та методи дослідження. Об'єктом дослідження є процес формування ринку праці на селі, зокрема таких його складових, як зайнятість сільського населення, рівень його безробіття. У ході дослідження використовувалися абстрактно-логічний, економіко-статистичний методи та метод соціологічних досліджень.

Результати дослідження. Ринок праці є важливою складовою економічної системи країни. Від того, наскільки успішно функціонує економіка, у якій фазі економічного циклу вона перебуває, як сполучаються ринкові засади функціонування і державне регулювання, чим характеризується поведінка головних суб'єктів ринку, залежить попит на робочу силу та її пропозиція, обсяг зайнятості та рівень безробіття.

Складна ситуація на ринку праці у Житомирській області триває декілька років поспіль. Особливо вона характерна для сільської місцевості. У 2010 р. серед сільських жителів 139,0 тис. осіб (або 46,4% їх чисельності) у працездатному віці були працюючі. Кількість зайнятих порівняно з попереднім обстеженням зменшилась на 20,2%, а порівняно з 1990 р. — вдвічі. Із загальної кількості зайнятих кожен третій працював за межами свого населеного пункту, з них переважна більшість — в містах та селищах міського типу, 2,6% — за кордоном. За чотири роки кількість працюючих за межами свого населеного пункту зросла в 1,5 разу. Серед осіб, які працюють за місцем проживання (88,7 тис.), кожен другий зайнятий у сільському господарстві, 14,1% — в освітянській сфері, 6,3% — в охороні здоров'я та соціальній допомозі, 5,9% — в оптовій та роздрібній торгівлі, 5,3% — у лісовому господарстві, 4,9% — в обробній промисловості.

Відсутність будь-яких суб'єктів господарської діяльності у 709 сільських населених пунктах, а це — 44,1% від наявних (у кожному дев'ятому з цих сіл мешкає понад 300 осіб), певною мірою призвела до неможливості працевлаштування місцевих жителів. Як наслідок, серед населення працездатного віку майже 107,7 тис. осіб (35,9%) не працювали і не навчались. З них 94,5 тис. осіб займалися веденням особистого селянського господарства, кількість яких, порів-

Таблиця 1

Рівні економічної активності, зайнятості та безробіття сільського населення Житомирської області за віковими групами, %

	Рівень економічної активності			Рівень зайнятості			Рівень безробіття		
	в середньому за рік								
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Сільська місцевість у віці 15–70 років	69,4	75,4	76,5	65,3	69,8	70,3	5,9	7,5	8,2
у тому числі за віковими групами 15–24 роки	59,1	56,9	58,0	49,4	50,3	49,9	16,4	11,5	14,1
25–29 років	78,4	87,5	84,8	76,8	80,4	79,1	2,1	8,1	6,7
30–34 роки	83,4	84,7	89,8	76,8	76,8	80,4	7,9	9,4	10,4
35–39 років	89,2	87,8	86,9	87,5	81,1	82,4	2,0	7,6	5,1
40–49 років	87,5	90,3	90,6	83,3	82,5	78,7	4,8	8,6	13,1
50–59 років	70,2	76,9	78,2	68,0	71,5	74,9	3,2	7,0	4,3
60–70 років	42,4	61,4	63,4	42,4	61,4	63,4	–	–	–
працездатного віку	76,7	78,8	79,7	71,5	71,6	71,8	6,8	9,1	9,9
старше працездатного віку	44,2	63,0	64,1	44,2	63,0	64,1	–	–	–

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

няно з попереднім обстеженням, зросла майже вдвічі та в структурі зайнятості осіб працездатного віку становила 31,5%. Економічно активне сільське населення складається з населення обох статей віком від 15 до 70 років включно, яке впродовж певного періоду часу забезпечує пропозицію робочої сили на ринку праці.

Сільське населення області у віці 15–70 років розподіляється на три взаємовиключні та вичерпні категорії: зайняті, безробітні, економічно неактивні (поза робочою силою), що наочно зображено на рис. 1.

До складу економічно активного населення (робочої сили) входять тільки ті особи, які займалися економічною діяльністю або шукали роботу і були готові приступити до неї, тобто класифікуються як «зайняті» та «безробітні». Відповідно до правил пріоритетності зайнятості надається перевага перед безробіттям, а безробіттю — перед відсутністю економічної ак-

тивності. У Житомирській області рівень економічної активності сільського населення віком 15–70 років у 2010 р. порівняно з 2009 р. збільшився з 75,4% до 76,5%, а для населення працездатного віку — з 78,8% до 79,7%. Як показав аналіз показників, розрахунки яких представлено в табл. 1, рівень економічної активності залежно від віку значно варіює. У 2010 р. максимальним (90,6%) він був для осіб віком 40–49 років проти 90,3% у 2009 р., а мінімальним (58,0%), як і рік тому, для 15–24-річних (56,9% у 2009 р.).

Житомирщина вирізняється високим рівнем економічної активності сільського населення віком 15–70 років, про що свідчать дані табл. 2. Цей показник виявився вищим, ніж у цілому по Україні (63,3%). Чисельність сільського населення у віці 15–70 років, зайнятого економічною діяльністю, зменшилась у 2010 р. на 0,8% і склала 263,5 тис. осіб.

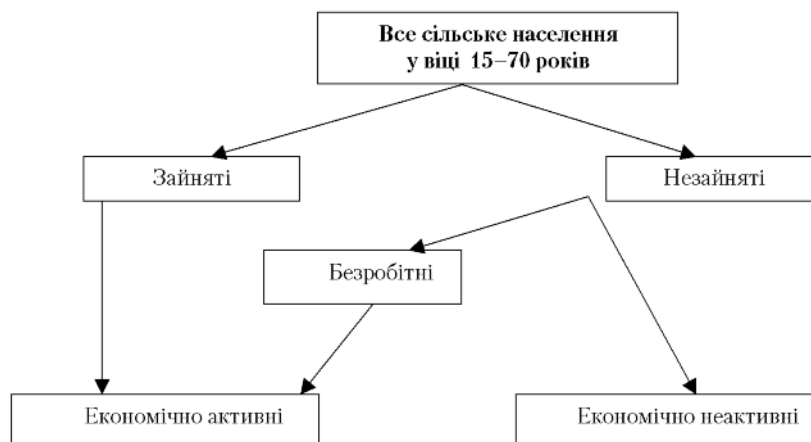

Рис. 1. Класифікація категорій сільського населення Житомирської області за фактором зайнятості

Джерело: власні дослідження автора.

Слід зазначити, що погіршення цього показника відбулось за рахунок осіб працездатного віку, тому що чисельність таких громадян на Житомирщині скоротилась на 4,9%.

Протягом 2010 р. зросла кількість безробітних сільської місцевості — до 23,5 тис. осіб на 01.01.2011 р., або в 1,4 разу проти відповідного періоду 2005 р. Слід зазначити, що їх частка серед усіх безробітних області зменшилась за цей період до 45,7%, або на 9,0 в. п. Середньомісячна кількість зареєстрованих безробітних, порівняно з 2009 р., збільшилась та становила у 2010 р. 28,5 тис. осіб, що складає 42,8% кількості безробітних працездатного віку.

Рівень зареєстрованого безробіття сільських мешканців області на 01.01.2011 р. становив 8,2% населення працездатного віку та виявився на 1,3 в. п. більшим, ніж на відповідну дату попереднього року, а в середньому по області за 2010 р. цей показник склав 3,8%.

З метою виявлення громадської думки щодо основних проблем, переваг та бачення мешканцями сільських територіальних громад пріоритетів розвитку своїх населених пунктів було проведено соціологічне опитування населення. Воно здійснювалося одноразово, всього було опитано 10595 жителів 601 сільських та селищних рад Житомирської області, що мають у підпорядкуванні сільські населені пункти (в середньому по 18 мешканців з кожної сільської, селищної ради, або по 7 осіб з кожного сільського населеного пункту). Похибка вибірки не перевищує 4%. Параметри вибіркової сукупності у цілому віддзеркалюють ставово-вікову структуру генеральної сукупності та відповідають вимогам репрезентативності. За віковою структурою переважають мешканці віком 35–55 років (60,1%), молодь до 35 років становить 22,1%, особи віком старше 55 років — 17,8%.

Одним із запитань, запропонованих для відповіді сільським мешканцям, було «Ваш соціальний статус?». Результати анкетування показали, що рейтинг районів за соціальним статусом опитаних селян коливається залежно від кількості роботодавців на селі та сфери їх економічної діяльності. Так, найбільша питома вага респондентів, що здійснюють трудову діяльність в сільському господарстві, зафіксована в Малинському районі (13,5%), найменша — в Коростишівському районі (6,7%). Частка осіб, що працюють в особистому селянському господарстві, варіює від 2,1% у Народицькому районі до 11,6% у Любарському районі. Відмічено, що найменше мешканців, зайнятих у лісовому господарстві, у Баранівському районі — 1,2%, найбільше зайнятих у цій сфері діяльності у Народицькому районі — 7,8% респондентів цього району. В соціальній сфері Нов.-Волинського району працює найменша частка опитаних сільських жителів — 11,7%, а найбільша (39,7%) зосереджена у Червоноармійському районі. Рейтинг районів щодо працюючих

за межами своєї територіальної громади коливався від 6,5% у Чуднівському районі до 12,6% в Овруцькому районі. Непрацюючих пенсіонерів охоплено анкетуванням від 10,4% у Баранівському районі до 20,3% у Лугинському районі. Слід звернути увагу, що участь в опитуванні безробітних за районами суттєво відрізняється. Зокрема, у Ємільчинському районі рівень безробітних респондентів склав лише 4,6%, тоді як у Радомишльському районі — 15,8%, що суттєво відрізняється від опитаних за цим соціальним статусом у середньому по області (10,2%). Рейтинг районів за часткою опитаних учнів та студентів варіює від 0,8% у Червоноармійському районі до 3,8% у Брусилівському районі. Поряд з цим, розподіл районів за часткою зайнятих іншими видами економічної діяльності засвідчує, що 3,4% респондентів Червоноармійського району працюють у державних установах та органах місцевого самоврядування. Водночас їх частка у Нов.-Волинському районі становила 32,4%, що на 20,3 в. п. перевищує середньообласний показник.

На запитання «Які джерела доходів Вашої родини?» (табл. 3) майже половина опитаних (49,1%) вказала заробітну плату. Зазначене джерело є основним видом доходу для вікових груп до 35 років та від 35 до 55 років. Більш ніж чверть респондентів (25,1%) отримують переважну частку доходів від ведення особистого селянського господарства. На третьому місці дохід у вигляді пенсії. Державну допомогу по безробіттю, догляду за дитиною, інвалідності тощо отримують 4,2% опитаних сільських мешканців, а дохід від самозайнятості (збирання ягід, грибів, лікарських трав, вилов риби тощо) становить 3,8%. На допомогу родичів, одноразові заробітки розраховують лише 0,8% охоплених інтерв'юванням. До речі, дохід від особистого селянського господарства розподілений за віковими групами пропорційно і коливається в межах 18,8–27,4%. Серед вікової категорії понад 55 років пенсія є основним джерелом доходу для 57,3% опитаних селян у вищезазначеній віковій групі.

Щодо рейтингу районів за джерелами доходів родин респондентів, то слід відмітити практично рівномірний їх розподіл за основним, на думку опитаних, джерелом — заробітною платою. Тут рівень відповідей коливався від 45,6% у Коростенському районі до 55,1% у Народицькому районі. Друге місце за ступенем важливості посідає дохід від особистого селянського господарства. За цим показником розподіл відповідей у районах значно варіює: від 14,3% у Народицькому районі до 30,2% у Ружинському районі. Третє місце серед найвагоміших джерел, що формують сімейний бюджет, респонденти надали пенсії. Так вважають в усіх районах, зокрема, 11,7% опитаних селян Баранівського району, але здебільшого її пріоритет визнано у Народицькому районі (21,1%).

Державну допомогу по безробіттю, догляду за дитиною, інвалідності тощо отримували родини незначної

Таблиця 2

Економічна активність сільського населення Житомирської області у віці 15–70 років за статтю у 2005–2010 рр.

Показники	в середньому за рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Населення у віці 15–70 років, тис. осіб	402,9	399,2	394,3	388,2	380,5	375,0
Економічно активне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	280,2	273,7	271,6	269,4	287,0	287,0
у тому числі						
зайняте населення, тис. осіб	263,0	257,1	257,7	253,6	265,5	263,5
безробітне населення, тис. осіб	17,2	16,6	13,9	15,8	21,5	23,5
Економічно неактивне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	122,9	125,5	122,7	118,8	93,5	88,0
Рівень економічної активності, %	69,5	68,6	68,9	69,4	75,4	76,5
Рівень зайнятості, %	65,2	64,4	65,4	65,3	69,8	70,3
Рівень безробіття, %	6,1	6,1	5,1	5,9	7,5	8,2
Рівень економічної неактивності, %	30,5	31,4	31,1	30,6	24,6	23,5

Джерело: дані Головного управління статистики у Житомирській області.

Таблиця 3

Джерела доходів родин Житомирської області за віковими групами

Джерела доходів	Усі респонденти		У тому числі за віковими групами, років					
	Кількість відповідей, од.	%	до 35		35–55		понад 55	
			Кількість відповідей, од.	%	Кількість відповідей, од.	%	Кількість відповідей, од.	%
Заробітна плата	7107	49,1	1668	54,1	4925	56,0	514	19,7
Дохід від особистого селянського господарства	3634	25,1	732	23,7	2410	27,4	492	18,8
Пенсія	2282	15,7	99	3,2	687	7,8	1496	57,3
Державна допомога (по безробіттю, догляду за дитиною, інвалідності тощо)	615	4,2	291	9,4	289	3,3	35	1,4
Самозайнятість (збирання ягід, грибів, лікарських трав та ін.)	552	3,8	170	5,5	332	3,8	50	1,9
Підприємницька діяльність	189	1,3	57	1,9	118	1,3	14	0,5
Інші (допомога родичів, одноразові заробітки)	110	0,8	67	2,2	33	0,4	10	0,4
Усього	14489	100,0	3084	100,0	8794	100,0	2611	100,0

кількості учасників опитування. Їх частка варіює від 1,9% у Народицькому районі до 7,2% у Баранівському районі. Збиранням грибів, ягід, лікарських рослин промишляли члени родини 1,4% респондентів, але найвищий рівень самозайнятості зафіксовано серед мешканців Попільнянського району (7,4% опитаних). Незначна частка респондентів, члени сімей яких здійснювали підприємницьку діяльність, відмічена в кожному районі і коливається від 0,3% у Коростенському районі до 2,2% у Вол.-Волинському та Нов.-Волинському районах. Інші джерела доходів (допомога родичів, одноразові заробітки) посіли останнє місце за ступенем своєї важливості для сільських родин. На них зовсім не покладаються опитані мешканці Малинського та Червоноармійського районів.

Висновки. Складна ситуація, що склалася на ринку праці України, віддзеркалилася і на Житомирщи-

ні. Найбільших її проявів зазнали мешканці сільських територій області. Хоча на ринку праці області відмічаються деякі позитивні зрушення, водночас існують проблеми, які потребують вирішення. Для вирішення існуючих проблем сільського ринку праці постає необхідність розробки відповідних законодавчих актів, локальних стратегій територіального розвитку, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості сільських територій, інноваційної активності в них, модернізацію виробничої та соціальної інфраструктури, що надасть можливість сільським громадам реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок в економіку регіону, здобути конкурентні переваги на ринку, забезпечити сталий розвиток сільських територій на сучасній технологічній основі та підвищити рівень зайнятості населення.